СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

УДК 330.342

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ЩОДО СУТНОСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Ватченко Б. С., к. е. н.
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпропетровськ

Проблемі сутності сталого розвитку в різних аспектах присвячено багато уваги, зокрема у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Спільним для них є те, що їх підходи до вирішення проблем сталого розвитку базуються на необхідності переходу до нього країни в цілому та окремих її регіонів. Але актуальною залишається значущість поглиблених досліджень в теоретико-методологічному аспекті економічних закономірностей, пов'язаних з життєвими циклами природних систем, їх виникненням, розвитком і деградацією та вичерпне трактування сутності понять «сталий розвиток» на основі всієї сукупності базових складових цього процесу. Автором зроблено висновки, що сутність сталого розвитку полягає у русі від загального до конкретного. На рівні загального підходу безвідносно до будь-яких реальностей сталий розвиток – це захист як здатність протидіяти зовнішнім і внутрішнім викликам і загрозам. На рівні форми прояву сталий розвиток як процес – це захист природи і людини, як її складової, від впливу негативних чинників, зумовлених антропогенною діяльністю. На рівні дефініції, яка містить найістотніші ознаки поняття що визначається, сталий розвиток як процес – це захист природи і людини від руйнівного впливу на них антропогенної діяльності, який базується на екологізації життєдіяльності суспільства у відповідності із вимогами законів розвитку економіки і природи. Сформульоване визначення поняття «сталий розвиток» на агрегативному рівні свідчить про те, що його сутність, як економічної категорії, полягає в тому, що це сукупність еколого-економічних відносин між людьми стосовно забезпечення їх потреб і збереження природи як середовища життєдіяльності нинішніх і майбутніх поколінь. Це визначення детерміноване усвідомленням існування межі антропогенної деформації природного оточуючого середовища, за якою наступає екологічна катастрофа, що є загрозою виживанню людини як біологічного виду. Крім того це комплексний процес інноваційно-інвестиційного розвитку шляхом впровадження нової техніки і технологій, нових форм управління і організації виробництва.

Ключові слова: сталий розвиток, загальне, конкретне, процес, форма прояву, дефініція, агрегативний підхід.

© **Ватченко Б. С., к. е. н., 2015**

UDC 330.342

STUDY OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES AS TO THE ESSENCE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Vatchenko B., PhD in Econ.Sc.
University of customs and finance, Dnipropetrovsk

A lot of attention in different aspects is paid to the problem of the essence of sustainable development in particular in works of native and foreign scientists. The common thing for them is that their approaches to solve problems of sustainable development are based on the necessity of transferring to it the country in the whole and some of its regions. The significance of fundamental researches of economic development concerning life cycles of natural systems, their rise, development and degradation, and rendering the essence of the concept «sustainable development» on the basis of all main components of this process in theoretical and methodological aspects remains to be essential. The author concludes that the essence of sustainable development lies in transit from general to concrete. At the level of general approach without regard to any realities sustainable development is the protection as ability to resist external and internal threats and challenges. At the level of form of demonstration sustainable development as a process is the protection of nature and a human being as its part from impact of negative factors caused by human activity. At the level of definitions that contains the most essential features of the concept sustainable development as a process is the protection of nature and a human being from shattering impact of human activity based on «environmentalization» of living abilities of the society in accordance with the demands of nature and economic development laws. The definition of the notion «sustainable development» at the aggregative level shows that its essence as economic category means that it is a complex of environmental and economic relations between people in regard to meet their needs and to keep the nature as life environment for living and future generations. This definition makes us realize that there is a boundary of human deformation of environment after which environmental disaster follows and it threats the survival of the human species. Besides it is a complex process of innovative and investment-driven development implementing new technologies, new forms of management and organization of production.

Keywords: sustainable development, general, concrete, process, form of demonstration, definition, aggregative approach.

Актуальність проблеми. При дослідженні концепції сталого розвитку в методологічному аспекті важливим є розуміння тих підвалин, на базі яких вона започатковується і проявляється як певний

феномен, розуміння діалектичної субординації, яка визначає логіку процесу як певної об'єктивної закономірної послідовності. Це убезпечує від помилкових узагальнень та формулювань і дає можливість вийти на наукові істини як об'єктивні трактування тих чи інших явищ і процесів. І навпаки, коли відсутній такий підхід, окремі автори при обґрунтуванні основ формування стратегії сталого розвитку припускаються суттєвих помилок, тому дане дослідження є актуальним.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблемі сутності сталого розвитку в різних аспектах присвячено багато уваги, зокрема у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як О. Амоша, В. Антонюк, О. Новікова [13]; В. Волошин, В. Трегубчик [2]; М. Голубець [3]; Б. Данилишин і В. Чижова [4]; С. Дорогунцов, М. Хвесик, Л. Горбач, П. Пастушенко [5]; О. Дрейер, В. Лось [6]; Т. Іванова [9]; Ю. Марков [10]; Л. Масловська [11]; Є. Патон [12]; О. Прокопенко [14]; Т. Ускова [15]; М. Хвесик, В. Голян [18], О. Шубравська [19]; І. Школа, О. Бабінська [8]. Спільним для них є те, що їх підходи до вирішення проблем сталого розвитку базуються на необхідності переходу до нього країни в цілому та окремих її регіонів. Але актуальною залишається значущість поглиблених досліджень в теоретико-методологічному аспекті економічних закономірностей, пов'язаних з життєвими циклами природних систем, їх виникненням, розвитком і деградацією та вичерпне трактування сутності понять «сталий розвиток» на основі всієї сукупності базових складових цього процесу.

Метою даного дослідження є визначення рівнів у підходах, щодо теоретичного обґрунтування вичерпного визначення сталого розвитку на основі всієї сукупності базових складових для подальшої його розбудови.

Викладення основного матеріалу дослідження. Обґрунтування сутності теоретико-методологічних засад сталого розвитку як процесу в соціальному, економічному та екологічному аспектах зумовлює необхідність розгляду поняття «сталий» і поняття «розвиток» як певних змістовних феноменів та їх смислового співвідношення в конфігурації «сталий розвиток».

Праці багатьох економістів, які досліджують зазначені феномени, свідчать про значні відмінності та розбіжності у підходах до трактування їх сутності. Формування нових слів або словосполучень, як

чітко окреслених (вичерпних) спеціальних понять будь-якої галузі діяльності, процес довготривалий [3].

Слід зазначити, що ряд авторів в довільній формі підходять до визначення цих понять та їх співвідношення. І по суті їх трактування – це їх власне необґрунтоване бачення. Фактично робляться спроби на основі певних чинників, які діють поза межами змістовності явища, давати йому концептуальне тлумачення.

Зокрема, О. Новікова, О. Амоша, В. Антонюк вважають, що розвиток та практична реалізація концептуальних підходів до формування механізмів забезпечення сталого розвитку потребують урахування умов успішного функціонування ринкового господарства. І цими умовами є сталість і динаміка. При цьому вони зазначають, що в економічній теорії сталість розглядається як здатність системи зберегти свою якість в умовах мінливого середовища та внутрішніх трансформацій [13]. Ця посилка є доречною в контексті трактувань терміну «сталість», за виключенням вислову «внутрішня трансформація». Вона заключає в собі очевидне протиріччя. Термін «трансформація» означає: зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь [1]. З огляду на це суть протиріччя полягає в тому, що коли відбуваються внутрішні зміни істотних властивостей системи, то вона не зможе зберігати свою якість. А це одна із основоположних ознак сталості. Проте беззаперечним є той факт, що коли ринок характеризується сталістю, то це позитивно впливає на функціонування і подальший розвиток соціально-економічної системи та ті процеси, які відбуваються в ній.

Стосовно терміну «динаміка» слід зазначити, що в рамках підходу авторів до визначення поняття «сталий розвиток» він підміняється терміном «динамізм». Це є грубою помилкою, що стає очевидним при розгляді категорій та термінів в семантичному аспекті. При цьому слід враховувати і те, що у зв'язку із діяльністю людини, в процесі якої вона перетворює світ і пізнає його, їх зміст збагачується [16].

Термін «динамізм» є похідною від терміну «динамічний» і означає «який перебуває в інтенсивному русі, в дії, багатий внутрішньою силою [1]. По суті мова йде про високий рівень дієвості, прояву певного процесу і якісний аспект тут не простежується. Сутність терміну «динаміка» полягає в тому, що це «стан руху, розвиток, зміна чого-

небудь [1]. Тому динамізм і динаміка поняття не тотожні. Проте О.Новікова, О. Амоша, В. Антонюк, посилаючись на словник російської мови С.Ожегова, трактують динамізм як «наявність багатства динаміки в трьох її значеннях: рух, дія, розвиток». І на основі цього стверджують: «Поєднання сталості й динамізму можна трактувати як поняття «сталий розвиток» будь-якої системи, у тому числі і соціально-політичної» [13].

Взаємний зв'язок термінів «сталий» і «динаміка» проявляється у кореляційних зв'язках між ними, їх сутнісному співвідношенні. Поняття «сталий» означає: який не призупиняється, не переривається, триває весь час, безперервний, який надійно забезпечує існування, розвиток чого-небудь [1]. Тобто, по-перше, термін «сталий» у смисловому аспекті заключає в собі динаміку. По-друге, його смисл полягає і в тому, що це не лише безперервний процес, а й певний стан, який полягає у надійному забезпеченні існування, розвитку чого-небудь [1]. Тому на рівні загального підходу до визначення поняття «сталий розвиток», безвідносно до сфери та умов прояву, його сутність полягає в тому, що це певний динамічний процес, в рамках якого та чи інша система або окремі явища не втрачають свої якості в умовах динамічних змін чинників, що впливають на них.

Суть динамічної рівноваги є в тому, що це процес (а будь-який процес – феномен динамічності), в рамках якого на основі певних способів і методів постійно підтримується або ж відновлюється рівновага між елементами системи. У цьому полягає діалектична суть динамічної рівноваги, яка базується на полярних феноменах «стаціонарне» і «рухоме».

На основі огляду підходів і визначень, трактовок в сфері сталого розвитку окремі автори стверджують, що «…категорію «сталий розвиток» цілком можна вважати такою, що динамічно розвивається, а наповнення її новими смислами повинне стати відгуком на виклики нової економічної реальності [14].

Як бачимо, динамічність категорії «сталий розвиток» зводиться до її наповнення новими смислами в умовах нових економічних реалій. Слід зазначити, що це стосується і природних реалій. Безумовно, що нові економічні і природні реалії не можуть не впливати на сталий розвиток. Але виникає питання, що це за вплив: чи на природу сталого розвитку як економічної категорії, чи на сталий розвиток як процес?

Вплив на природу явища проявляється у зміні його властивостей, а, значить, і функціонального призначення в середовищі його прояву. Сталий розвиток зорієнтований на забезпечення відповідних умов для подальшої оптимальної життєдіяльності соціальної системи з урахуванням екологічного чинника. І цим визначається вичерпність сутності категорії «сталий розвиток» як поняття певної змістовності. Природа цього феномена залишається незмінною в смисловому сенсі при будь-яких економічних і природних реаліях. А сутність динамічності її розвитку полягає в тому, що ми розглядаємо цей феномен крізь призму певних реалій, які конкретизують цей процес у відповідності з ними. Сутнісна направленість міжнародних конференцій та форумів (Стокгольмі – 1972 р., Найробі – 1982 р., Ріо-де-Жанейро – 1992 р., Давос – 2007 р., Іспанія – 2015 р.) залишається незмінною – захист або окремих складових природи, або як цілісного феномена. Тобто смисл категорії «сталий розвиток» залишається незмінним, оскільки природний чинник є основоположним по відношенню до інших чинників цього процесу.

Методологічно важливим є те, щоб означений підхід до сутності поняття «сталий розвиток» здійснювався на основі принципу системності з урахуванням сутності конкретних складових явища. В сучасних умовах сталий розвиток системних явищ виступає як багатовимірний феномен в технологічному, соціально-економічному та екологічному аспектах. У філософському аспекті трактування терміну «система» органічно пов'язане з поняттями цілісності, елемента, підсистеми, зв'язки, відносини, структура. Але для неї характерна не лише наявність зв'язків і відносин між утворюючими її елементами, а й нерозривна єдність із середовищем, у взаємозв'язках з яким система проявляє свою цілісність [16]. По відношенню до соціально-економічної системи складовою її середовища є природа. Їх єдність виступає як біосоціальна система «людина – природа». Тому сталий її розвиток також базується на органічній цілісності її складових.

Розгляд сутності поняття «сталий розвиток» в сучасному контексті І. Школа та О. Бабінська починають з дефініції. Але спочатку підкреслюють, що варто наголосити на одному важливому моменті: термін «сталий розвиток» був запропонований англомовними дослідниками та в оригіналі має такий вигляд «sustainable development»

(англ.). При цьому вони зазначають, що, на жаль, не існує адекватного перекладу українською мовою англійського слова «sustainable», яке в різних працях перекладають як «сталий», «усталений», «стійкий» [8].

Якщо опиратися на поняття «дефініція», то суть поняття «сталий розвиток» зводиться до того, що це є коротке стисле його визначення, яке відображає суттєві, (базові) ознаки цього феномена. Тому цілком логічним є питання – на основі яких ознак, як базових, формується кожне із понад тисячі визначень поняття «сталий розвиток». Ємність визначення має свою певну логічну смислову межу, що унеможливлює суб'єктивну багатоваріантність трактувань поняття «сталий розвиток». Це підтверджується на прикладі складеної таблиці І. Школою та О. Бабінською, де приведені трактування поняття «сталий розвиток» восьми авторів [8]. По своїй змістовності всі вони практично є різними, але в них чітко не прослідковується щось загальне, спільне як засаднича родова ознака поняття «сталий розвиток» певної змістовності. У зв'язку з тим, що парадигма сталого розвитку базується на взаємозв'язках сукупності економічних, соціальних та екологічних процесів, їй іманентно притаманна суперечливість. Кожен із цих процесів має своє функціональне призначення в рамках біосоціальної системи, що зумовлює певні суперечності у зв'язку з необхідністю забезпечення одновекторності їх результатів в рамках процесу сталого розвитку, складовими якого вони є. А оскільки подальший розвиток зазначених процесів може проявлятися в певних якісно інших результатах, то проблема суперечливості характеру сталого розвитку і надалі залишається актуальною в наукових дослідженнях багатьох авторів. Це пов'язано ще й з тим, що поки що не сформувалась спільна наукова думка стосовно сутності цього феномена та чинників, зумовлюючих його.

Окремі фахівці при дослідженні сталого розвитку роблять акцент, висувають на перший план економічний аспект. І не дивлячись на те, що їх підхід в певній мірі пов'язаний і з екологічним чинником, трактують сталий економічний розвиток всупереч реаліям в біосоціальній системі та вимогам законів її розвитку на сучасному етапі. Біосоціальна система, як цілісний феномен, ґрунтується на органічній єдності її базових складових – людина (суспільство) і природа, основою якої виступає виробництво. Тобто, мова тут йде про тріаду «суспільство – економіка – природа». І безумовно, що в ній кожна складова посідає певне місце у

відповідності з тим, яку роль вона відіграє. Від врахування цього залежить достовірність і об'єктивність визначення поняття «сталий економічний розвиток», зокрема і біосоціальної системи в цілому.

В рамках трактування О. Шубравською [19] сталого економічного розвитку мова йде по впровадження ресурсозберігаючих і екологобезпечних технологій. В протилежному разі економічний розвиток втрачає сенс як форма прояву сталого розвитку, в тому числі і біосоціальної системи. Тому із цієї точки зору детермінантним чинником в тріаді «суспільство – економіка – природа» виступає природна складова.

Виходячи із тієї ролі, яку відіграють природні ресурси в соціально-економічному розвитку, Ю. Хвесик підкреслює: «Науково обґрунтована, виважена екологічна політика держави має запобігати руйнуванню довкілля, надмірній експлуатації природних ресурсів, забезпечувати збереження біологічного різноманіття й екологічні пріоритети в усіх видах господарської діяльності» [17].

Об'єктивність і правомірність таких узагальнень стає очевидною, якщо на це подивитися крізь призму генетичного методу – дослідження природних і соціальних явищ на основі їх розвитку. Він корелює із канонами діалектичної логіки, зокрема із принципом матеріалізму в економічному дослідженні. С. Мочерний трактує його як «принцип діалектичного методу, основними вимогами якого є виділення в економічній системі, її окремих підсистемах та елементах визначальних сторін, факторів, розвиток яких (їх законів та суперечностей) детермінує еволюцію інших сторін і факторів з наступним урахуванням їх зворотного впливу» [7]. Останнє знаменує неминучість зворотного впливу порушеної природи на економіку як негативного, тобто лімітуючого чинника її подальшого розвитку.

Підтвердженням цієї неминучості є і те, що зруйнована (порушена) господарською діяльністю людини природа на рівні її механізмів самовідтворення не може адаптуватися до нових умов.

В процесі подальшого розвитку людської цивілізації відбувалося розширення потреб. С. Мочерний зазначає, що це «…свідчить про дію закону загального економічного зростання потреб, який виражає внутрішньо необхідні, сутнісні й сталі зв'язки між виробництвом і особистим споживанням, потребами і здібностями людей» [10]. Але

практика показала, що дія цього закону призводить до значного прискореного зростання обсягів використання ресурсів природи, та її руйнації. Як результат, можливості вибору не розширюються , а, навпаки, звужуються.

Зростання можливостей для задоволення потреб само по собі ще не означає сталий розвиток, оскільки він є синтетичним феноменом. Крім цього важливим є те, як це досягається. По суті мова йде про механізм забезпечення сталого розвитку. Він виступає як супутник цього процесу. Лише при його наявності поняття «сталий розвиток» набирає ознаки реальності і здійсненності.

При підході до визначення поняття «сталий розвиток» окремі автори враховують параметричний аспект. Зокрема, О.К. Дрейер і В.А. Лось стверджують: «Поняття сталий розвиток трактується, принаймні в двох смислах: вузькому і широкому. У вузькому смислі увага акцентується переважно на його екологічній складовій, що пов'язується з оптимізацією діяльності по відношенню до біосфери» [6].

У вузькому смислі трактування сталого розвитку є обмеженим, як таке, що не включає в себе всі родові ознак явища. Проте в методологічному аспекті це визначення надзвичайно вагоме. Воно обумовлене екологізацією життєдіяльності людського суспільства, і, перш за все, господарської діяльності. А це говорить про те, що складовою сталого розвитку як процесу виступає екологізація. Тому однією із базових родових ознак поняття «сталий розвиток», виступає цей феномен, що повинно знайти своє віддзеркалення у його визначенні.

Виходячи з того, що сталий розвиток включає в себе уявлення про глобальну екологічну безпеку, О.К. Дрейер і В. А. Лось вважають, що це надає йому більшу ступінь визначеності як процесу, який дозволяє на довготривалій основі забезпечити стабільне економічне зростання нинішнього і майбутніх поколінь при високому ступені безпеки соціоприродних систем [6].

Аналітичний розгляд понять як сутнісних складових, конкретизуючих уявлення про сталий розвиток, О.К. Дрейер і В.А. Лось завершують поняттям «якість життя» [6]. Вони трактують його як сукупність умов (економічних, соціальних, соціокультурних, природно-кліматичних та ін), що відповідають сучасним вимогам і потребам людини і відповідним екологічним критеріям. В цю сукупність умов включаються середня тривалість життя, рівень споживання, витрати на

охорону здоров'я, освіту, науку, культуру та ін. Визначення О.К. Дрейер і В.А. Лось включає в себе блокові узагальнюючі положення стосовно сутності поняття «сталий розвиток», але воно не узгоджене із специфікою розвитку людського суспільства в умовах інформаційно-технологічної революції. В ньому не простежується механізм забезпечення сталого розвитку. Тобто воно не розкриває сутність сталого розвитку як поняття на рівні агрегативного визначення.

Відносно найбільш суттєвих недоліків розглянутих визначень сталого розвитку слід зазначити, що в них не враховується значне зростання ролі розумової діяльності людини. Розум – це феномен творчості, яка, як діяльність, пройнята елементами нового, вдосконалення, збагачення, розвитку. Творчість, як діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей. Тому розум слід розглядати, як складову механізму сталого розвитку, коли умови життєдіяльності людини, як мінімум не погіршуються, або покращуються.

Правомірність розгляду розуму як складової сталого розвитку окремі автори пов'язують із концепцією «нульового зростання». Обґрунтовується це тим, що сьогодні вона не втратила своєї актуальності, але тільки перемістилась в іншу площину. Наголошується: «Це ідея, яку можна викласти слідуючим чином: досягти більшого об'єму життєвих благ за рахунок неперевищення об'єму сьогоднішнього використання природних ресурсів. В практичній площині це реалізується зміною технологічних укладів. Друга ознака сталого розвитку у сфері природокористування – збільшення вартості продуктів інтелектуальної праці і зменшення вартості природно-ресурсної сировини по відношенню до вартості виробів і продуктів з неї. І третя ознака – соціальна. Розвиватися гармонійно може суспільство рівних соціальних можливостей і високих соціальних стандартів. Тут така ж закономірність – нові технологічні уклади піднімають «планку» соціальних обов'язків і, головне, ці обов'язки носять взаємний характер» [14].

В.В. Волошин, В.М. Трегубчик вважають, що «…під сталим розвитком слід розуміти насамперед соціально економічне зростання, яке забезпечує ефективне вирішенні найважливіших проблем життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення навколишнього природного середовища, без нанесення непоправної шкоди природі – першооснові існування людства, його здорового фізичного та духовного розвитку, а також обов'язково зважаючи на потреби й інтереси майбутніх поколінь» [2]. У цьому

визначенні є також певний конструктив, але лише по формі прояву явища. Усі його складові показують, у чому проявляється сталий розвиток. Але це є результатом діяльності, яка здійснюється на основі дії певних механізмів. А без їх врахування трактування поняття «сталий розвиток» на рівні агрегативного підходу неможливе.

Згідно із висновками і рекомендаціями міжнародних форумів і інститутів з проблем довкілля теорія парадигми сталого розвитку включає інноваційну складову. Герман Дейлі – автор інноваційної економічної теорії сталого розвитку вважає, що трактування терміну «сталий розвиток» необхідно пов'язувати з глобальними процесами [5]. І такий підхід є логічним, оскільки значна кількість проблем забезпечення сталого розвитку вимагає природоохоронних заходів на рівні, як мінімум, окремо взятих країн або ж світової спільноти в цілому. Це дає можливість розробити загальну спільну стратегію подальшого ефективного і безпечного розвитку. Разом з тим слід зазначити, що в цьому трактуванні сталого розвитку вказується на інноваційну складову механізму його забезпечення на будь якому рівні.

Крім того, на основі проведеного аналізу трактувань поняття «сталий розвиток» є очевидним те, що він базується на ідеї залежності якості життя людини і природи від сукупності економічних, соціальних і екологічних складових біосоціальної системи «людина – природа». Оскільки ця сукупність є органічною, то як взаємовпливи цих складових, так і вплив на кожну із них самої системи, як цілісного феномена, є об'єктивним і закономірним. Тобто сталий розвиток, як процес, здійснюється на основі певних законів розвитку людського суспільства і природи. Тому правомірно вести мову не про підвищення рівня якості життя як певний результат процесу сталого розвитку соціоприродної системи, а про забезпечення його певного рівня у відповідності із вимогами закону біологічних порогових обмежень та потенційних економічних і ресурсних можливостей.

Проведений аналіз свідчить про те, що переважна більшість визначень сталого розвитку є обмеженими. Вони базуються лише на окремих родових ознаках цього феномена. Поглиблене і вичерпне обґрунтування сутності сталого розвитку полягає у сходженні (русі) від загального (що містить лише головне, суттєве без подробиць) до конкретного (як цілком точного, предметно визначеного). Підходи до трактування сутності поняття «сталий розвиток» наведені у таблиці 1.

Таблиця 1. *- Підходи до трактування сутності поняття «сталий розвиток»*

№ з/п	Підходи	Визначення
1	на рівні загального підходу	Безвідносно до будь-яких реальностей сталий розвиток – це захист як здатність протидіяти зовнішнім і внутрішнім викликам і загрозам.
2	на рівні форми прояву	Сталий розвиток як процес – це захист природи і людини, як її складової, від впливу негативних чинників, зумовлених антропогенною діяльністю
3	на рівні дефініції	Сталий розвиток як процес – це захист природи і людини від руйнівного впливу на них антропогенної діяльності, який базується на екологізації життєдіяльності суспільства у відповідності із вимогами законів розвитку економіки і природи при верховенстві закону біологічних порогових обмежень
4	на рівні агрегативного підходу	Сталий розвиток – це комплексний процес інноваційно-інвестиційного розвитку шляхом впровадження нової техніки і технологій, нових форм управління і організації виробництва

На рівні агрегативного підходу, сталий розвиток :

убезпечує подальше функціонування біосоціальної системи «людина - природа»;

веде до вирішення соціально-економічних та екологічних проблем шляхом досягнення збалансованого розвитку на основі екологізації усіх форм і напрямків життєдіяльності суспільства, екологічної сумісності і еколого-економічної ефективності виробництва, узгодження взаємовідносин людини з природою із вимогами законів її розвитку та екологічними обмеженнями впливу на неї на рівні здатності до самовідтворення і господарської ємності біосфери;

робить можливим забезпечення зростаючих матеріальних, духовних і екологічних потреб людини в рамках природно-економічного потенціалу при його раціональному використанні з урахуванням потреб майбутніх поколінь.

Висновки. Шлях до поглибленого і вичерпного обґрунтування сутності сталого розвитку полягає у русі від загального (що містить лише головне, суттєве без подробиць) до конкретного (як цілком точного, предметно визначеного). На рівні загального підходу безвідносно до будь-яких реальностей сталий розвиток – це захист як здатність протидіяти зовнішнім і внутрішнім викликам і загрозам. На рівні форми прояву сталий розвиток як процес – це захист природи і людини, як її складової, від впливу негативних чинників, зумовлених антропогенною діяльністю. На рівні дефініції, яка містить найістотніші ознаки поняття що визначається, сталий розвиток як процес – це захист природи і людини від руйнівного впливу на них антропогенної діяльності, який базується на екологізації життєдіяльності суспільства у відповідності із вимогами законів розвитку економіки і природи.

Сформульоване визначення поняття «сталий розвиток» на агрегативному рівні свідчить про те, що його сутність, як економічної категорії, полягає в тому, що це сукупність еколого-економічних відносин між людьми стосовно забезпечення їх потреб і збереження природи як середовища життєдіяльності нинішніх і майбутніх поколінь. Це визначення детерміноване усвідомленням існування межі антропогенної деформації природного оточуючого середовища, за якою наступає екологічна катастрофа, що є загрозою виживанню людини як біологічного виду. Крім того це комплексний процес інноваційно-інвестиційного розвитку шляхом впровадження нової техніки і технологій, нових форм управління і організації виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. Ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Волошин В.В., Трегубчик В.М. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів / В. В. Волошин, В.М. Трегубчик // Регіональна економіка. – 2002 – №1 (23). – С.324.
3. Голубець М. А. Від біосфери до соціосфери / М.А. Голубець. – Львів: Поллі, 1997 – 256 с.
4. Данилишин Б., Чижова В. – Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України // Б. Данилишин, В. Чижова / Економіка України. –2004 – №3 (508) – С.11
5. Дорогунцов С.І., Хвесик М.А., Горбач Л.М., Пастушенко П.П. Екосередовище і сучасність. Т.4. Стратегія регіонального розвитку і екосередовище [монографія] / С. І. Дорогунцов, М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, П.П. Пастушенко. – К.: Кондор, 2006 – 362 с
6. Дрейер О.К., Лось В.А. Экология и устойчивое развитие: Учебное пособие. – М.: Изд-во УРАО. 1977. – 224 с.
7. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.: С. Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002 – 952 с.
8. Економіка України в умовах глобалізації: [монографія] / за заг ред. І.М. Школи, О.В. Бабінської. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2009. – 528 с.
9. Іванова Т.В. .Роль екологічної складової в концепціях сталого розвитку / Т.В. Іванова // Економіка та держава. – 2011. – №5 – С. 153.

10. Марков Ю.Г. Социальная экология. Взаимодействие общества и природы: Учеб. пособие: – Новосибирск: Сиб. унив. изд-во, 2004. – 544с.
11. Масловська Л. – Наукові основи формування національної стратегії сталого розвитку України / Л. Масловська // Економіка України. – 2003 – №3 (496). – С. 75.
12. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – 2012. – 72 с.
13. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти [монографія] / О.Ф.Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін., НАН України, Ін-тут економіки та промисловості. – Донецьк, 2012. – 534 с.
14. Ускова Т.В. Управление устойчивым развитием региона [монографія] / Т.В. Ускова. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2009. – 355с.
15. Устойчивое развитие предприятия, региона, общества: инновационные подходы к обеспечению: [монографія] / под общ. ред. д-ра экон. наук, профессора О. В. Прокопенко. – Польша : «Drukarnia i Studio Graficzne Omnidium», 2014. – 474 с.
16. Философский словарь / Под. ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.
17. Хвесик Ю.М. Про екологічні податки і плату за землю / Ю. М. Хвесик // Регіональна економіка. – 2002 – №3 (25). – С. 235-240.
18. Хвесик М. А., Голян В.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів [монографія] / М. А. Хвесик, В.А. Голян. – К.: Кондор, 2007 – 480 с.
19. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень О.Шубравська // Економіка України – 2005 – №1 (518). – С. 36-42.